

Należności z tytułu dostaw i usług w sytuacji kryzysu zaufania do kontrahenta, z perspektywy rachunkowości

Wstęp

Rachunkowość w sytuacjach kryzysowych powinna generować wiarygodne informacje, które stanowią element systemu diagnozowania i ostrzegania przed kryzysem. Informacje te są użyteczne przy podejmowania decyzji zabezpieczających oraz przeciwdziałającym negatywnym skutkom. Realizacja tych zadań ma wpływ na sprawozdanie finansowe. Na podstawie informacji prezentowanych w sprawozdaniach finansowych użytkownicy zewnętrzni identyfikują ryzyko związane z działalnością gospodarczą i podejmują decyzje gospodarcze. „Kryzys przedsiębiorstwa ma miejsce wówczas, gdy trudności finansowe są tak znaczne, że egzystencja przedsiębiorstwa i jego zobowiązania wobec wierzycieli są poważnie zagrożone” [Pawłowicz, 2006, s. 103]. Odpowiednio wcześnie identyfikacja zakłóceń jest ważna, gdyż umożliwia usunięcie przejściowych problemów za pomocą własnych sił i środków. Do głównych przyczyn, stanowiących źródła zakłóceń, a następnie kryzysu przedsiębiorstwa, zalicza się między innymi pogarszanie się dyscypliny płatniczej klientów.

Należności to jedno z kluczowych pojęć ekonomicznych i kategoria podlegająca pomiarowi w systemie rachunkowości. Należności należą do grupy aktywów bardzo podatnych na utratę wartości ze względu na stale występujące ryzyko niedotrzymania zapłaty przez niesolidnych kontrahentów. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa – sprzedawcy, kredyt kupiecki jest ważnym instrumentem walki o klienta – sprzedawca dąży do osiągnięcia wzrostu liczby odbiorców, utrwalenia lojalności odbiorców, wzrostu udziału w rynku i w efekcie maksymalizacji zysków przez oferowanie atrakcyjnych warunków rozliczeń. Zaufanie we wzajemnych relacjach z klientami to podstawa działań. Zaufanie to

* Dr, adiunkt, Katedra Zarządzania i Finansów, Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka, dyhdalewicz@wp.pl, Tel. (0-85) 746-98-53, ul. Ojca St. Tarasiuka 2, 16-001 Kleosin

przekonanie, że kontrahenci wywiążą się z podjętych zobowiązań. Kontrahent jest godnym zaufania partnerem biznesowym, pod warunkiem terminowego regulowania zaciągniętych zobowiązań wobec innych przedsiębiorców. Ocena wiarygodności klienta jest jednym z elementów zarządzania należnościami, które ma na celu wskazanie potencjalnych zagrożeń braku zapłaty faktur, zapobieganie wystąpieniu przeterminowanych należności, monitorowanie spływu należności i windykowanie przeterminowanych należności. Ocena partnerów biznesowych wymaga ustalania zasad kredytowych w przedsiębiorstwie¹. Niestety bardzo często okres oczekiwania na zapłatę wydłuża się, a nawet istnieje ryzyko całkowitej utraty należności. Jest to powodem spadku zaufania do dłużnika i w efekcie obniżenia wiarygodności klienta. Sposobem na zmniejszenie ryzyka strat finansowych jest ograniczenie dostaw, skrócenie terminów płatności lub wprowadzenie rozliczeń wyłącznie gotówkowych. Wiele podmiotów gospodarczych popada w trudności finansowe, narażając na straty swoich wierzycieli. Opóźnienia płatności odbiorców bardzo często powodują, że przedsiębiorstwo - wierzyciel nie może wywiązać się z bieżących własnych zobowiązań, traci płynność finansową. Zatory płatnicze są istotnym czynnikiem, który blokuje rozwój podmiotów gospodarczych, zwłaszcza opóźnianie płatności stanowi barierę prowadzenia działalności i rozwoju małych firm, a także firm, które rozpoczęły działalność gospodarczą. Problemy z płynnością są często początkiem bankructw różnych podmiotów gospodarczych. Informacje ze sprawozdań finansowych, stanowiących produkt finalny rachunkowości finansowej, wykorzystywane są do oceny obszarów ryzyka potencjalnie związanych z działalnością, w tym przypadku do oceny ryzyka związanego ze sprzedażą produktów i towarów z odroczone terminem płatności i jego skutków.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie z perspektywy rachunkowości finansowej obecnie stosowanych rozwiązań, które wiążą się z wiedzą na temat negatywnych konsekwencji współpracy z kontrahentami, z uwzględnieniem zarówno aspektów teoretycznych, jak i

¹ Najczęściej do składowych polityki kredytowej przedsiębiorstwa zalicza się długość okresu kredytowania, górny pułap kredytowanej sumy, politykę skonta, sposoby zabezpieczeń i ubezpieczeń, sposoby i kryteria oceny wiarygodności kredytowej kontrahentów, metody napominawcze i windykacyjne, możliwości obrotu należnościami, współpraca z jednostkami informacyjnymi (np. wywiadownie gospodarcze, inni dostawcy klientów przedsiębiorstwa), [Mendel, Przeniczka, 2002, s. 185].

praktycznych. Aktualizacja wartości aktywów, w tym metodologia pomiaru odpisu aktualizującego wartości należności, jest jednym z elementów polityki rachunkowości. Polityka rachunkowości jest narzędziem, które wpływa na kształt produktu finalnego systemu rachunkowości, jakim jest sprawozdanie finansowe. Prezentacja polityki rachunkowości umożliwia właściwe jego zrozumienie i gwarantuje, że zawarte w nim informacje będą przydatne w procesie podejmowania określonych decyzji gospodarczych.

Dla realizacji przyjętego celu porównano regulacje polskie z regulacjami wynikającymi z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) oraz przeanalizowano obecne sposoby prezentacji zasad ujęcia odpisów aktualizujących wartość należności w przyjętej polityce rachunkowości na podstawie wybranych spółek publicznych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Zarówno MSR/MSSF, jak i polskie prawo bilansowe przyznają jednostce możliwość wyboru zasad pomiaru utraty wartości należności stosownie do specyfiki prowadzonej działalności. Przy czym należy uwzględnić cechy jakościowe informacji finansowej – użycie określonych rozwiązań rachunkowości dla odzwierciedlenia rzetelnego obrazu kondycji finansowej.

W artykule wykorzystano metodę studiów literaturowych, dokonując analizy porównawczej wybranych regulacji zawartych w polskim prawie bilansowym i MSR/MSSF w zakresie pomiaru utraty wartości należności oraz zastosowano metodę analizy opisów przypadków (*cases studies*).

1. Odpisy aktualizujące wartość należności z tytułu dostaw w świetle ustawy o rachunkowości i MSR/MSSF

Należności z tytułu dostaw i usług, stanowiące składnik aktywów praktycznie każdego przedsiębiorstwa, muszą wykazywać zasadnicze cechy wspólne wszystkim aktywom. W związku z tym są ujmowane w bilansie jeśli stanowią zasoby kontrolowane przez jednostkę, posiadają wiarygodnie określoną wartość, powstały w wyniku przeszłych zdarzeń, przyniosą w przyszłości korzyści ekonomiczne [Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, Założenia koncepcyjne, par. 89, s. A44-A45; Ustawa o rachunkowości, art. 3 ust. 1 pkt. 12].

Problem wyceny aktywów jest jedną z najtrudniejszych kwestii w rachunkowości. Wycena z punktu widzenia rachunkowości finansowej polega na przypisywaniu wielkości wyrażonych w mierniku pieniężnym rozmaitym obiektom, procesom lub zdarzeniom bądź też ich pojedynczym cechom, a następnie prezentacji tych informacji w księgach rachunkowych i w sprawozdaniu finansowym [Turyna, 2004, s. 14]. W teorii rachunkowości można wyodrębnić dwa różniące się modele koncepcyjne określające zasadniczy cel sprawozdania finansowego oraz ogólne podejście do wyceny [Helin, Szymański, 2001, s. 66-70]:

- 1) model oparty na teorii transakcyjnej, według której głównym celem sprawozdania finansowego jest ustalenie prawidłowego obrazu osiągniętej rentowności w danym okresie obrachunkowym. Podstawowym źródłem informacji jest rachunek zysków i strat oraz zawarte w nim transakcje zrealizowane;
- 2) model oparty na teorii wartości, według której głównym celem sprawozdania finansowego jest przedstawienie rzetelnej sytuacji finansowej jednostki gospodarczej mierzonej wielkością jej kapitału własnego (aktywów netto). Wiodącym elementem sprawozdania finansowego jest bilans. Wycena bilansowa dokonywana jest według podejścia antycypacyjnego, przy szerokim zastosowaniu wartości godziwej.

Pierwszoplanowym parametrem wyceny aktywów dla celów sprawozdawczości finansowej są przyszłe korzyści ekonomiczne w nich zawarte, które oznaczają potencjał – pośredniego lub bezpośredniego – przyczynienia się do wpływu środków pieniężnych i ich ekwiwalentów do jednostki. Ustalenie prawdopodobieństwa przyszłych korzyści ekonomicznych wiąże się z określeniem przyszłych uwarunkowań wynikających z otoczenia i uwarunkowań wewnętrznych jednostki oraz wymaga profesjonalnego osądu. Jak podkreśla A. Karmańska [2009, s. 171] „Profesjonalny osąd w zakresie rozumienia i wyceny przyszłych korzyści nie może być wrażliwy na zagrożenia z tego wynikające”, np. posądzenie o zły zarządzaniu ryzykiem. Ryzyko może w różny sposób wpływać na prognozowane korzyści ekonomiczne. W odniesieniu do należności z tytułu dostaw i usług konieczne jest uwzględnienie jego negatywnych skutków związanych z możliwością utraty całości lub pewnej części należności od niesolidnych kontrahentów. Utrata częściowa lub całkowita zdolności do przynoszenia korzyści ekonomicznych wiąże się z przeprowadzeniem odpisów aktualizujących wartość

aktywów. Tworzenie odpisów aktualizujących wartość należności handlowych ma wpływ nie tylko na wynik finansowy jednostki ustalany zgodnie z prawem bilansowym, ale także na wynik podatkowy. Odpisy aktualizujące wartość należności stanowią przykład rozbieżności w stosowaniu prawa bilansowego i prawa podatkowego. Warto w tym kontekście zauważyć, że mniejsze przedsiębiorstwa ujmują odpisy aktualizujące wartość należności zazwyczaj w momencie uznawania ich za koszt uzyskania przychodów dla celów podatkowych, co w znacznej mierze opóźnia prezentację informacji na temat występujących problemów z zapłatą należności przez kontrahentów i ogranicza możliwość wczesnego sygnalizowania potencjalnego ryzyka kredytowego.

Zagadnienia odpisów aktualizujących wartość należności regulują art. 35b i 35c ustawy o rachunkowości, Krajowy Standard Rachunkowości nr 4 „Utrata wartości aktywów” (KSR 4) oraz MSR nr 36 „Utrata wartości aktywów” (MSR 36). Zazwyczaj regulacje MSR 36 stosowane są w praktyce do przeprowadzania testów na utratę wartości aktywów trwałych, gdyż specyficzne regulacje do wielu grup aktywów zawarte są w innych standardach (np. dotyczy to zapasów, aktywów finansowych). Z kolei KSR 4, wzorowany na MSR 36, uszczegóławia przepisy ustawy dotyczące pomiaru utraty wartości i obejmuje swoim zakresem wszystkie aktywa. Porównując regulacje dotyczące wyceny należności można stwierdzić, że podstawową różnicą jest to, że KSR 4 i MSR 36 w żaden szczególny sposób nie określają odrębnie zasad wyceny należności i związanych z tym odpisów aktualizujących. W zakresie pomiaru utraty wartości aktywów, MSR 36 posługuje się terminem „strata z tytułu utraty wartości”. Standard ten m.in.:

- definiuje podstawowe kategorie związane z utratą wartości przez aktywa (m.in. pojęcie wartości odzyskiwalnej, wartości użytkowej, straty z tytułu utraty wartości);
- określa zbiór przesłanek pochodzących z zewnętrznych i wewnętrznych źródeł informacji, które wskazują na to, że mogła nastąpić utrata wartości określonego składnika aktywów;
- określa sposoby ustalenia wysokości i ujęcia straty z tytułu utraty wartości oraz możliwość odwrócenia straty;
- wprowadza obowiązek ujawniania informacji na temat straty z tytułu utraty wartości.

Ustawa o rachunkowości opiera utratę wartości aktywów na prawdopodobieństwie sytuacji, gdy składnik aktywów nie przyniesie w

przyszłości w znaczącej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych. W świetle standardów utrata wartości uzależniona jest od relacji pomiędzy wartością bilansową składnika aktywów a jego wartością odzyskiwalną (w KSR 4 - wartością możliwą do odzyskania). Strata z tytułu utraty wartości jest nadwyżką wartości bilansowej danego składnika aktywów lub ośrodka wypracowującego środki pieniężne nad jego wartością odzyskiwalną². Wszystkie regulacje rozstrzygają, że kwotę straty (odpisu aktualizującego wartość) ujmuje się w ciężar kosztów lub w ciężar nadwyżki z aktualizacji wyceny. Stratę z tytułu utraty wartości należy ująć każdorazowo w momencie zaistnienia okoliczności wskazujących na możliwość utraty wartości. Przedsiębiorstwo monitoruje przesłanki uzasadniające ustalenie wysokości i ujęcie straty, które pochodzą zarówno z zewnętrznych źródeł informacji (np. niekorzystne dla jednostki zmiany charakterze rynkowym, gospodarczym, prawnym), jak i wewnętrznych źródeł informacji (np. dostępne są dowody ze sprawozdawczości wewnętrznej, świadczące o uzyskiwaniu w przyszłości gorszych ekonomicznych wyników od oczekiwanych). Jeżeli w przyszłych okresach czynniki powodujące utratę wartości aktywów ulegną odwróceniu, zaksięgowane straty z tytułu utraty wartości (odpisy) mogą zostać całkowicie lub częściowo odwrócone i ujęte jako przychód w wyniku finansowym. W odniesieniu do należności, niezależnie od źródła ich pochodzenia, problematyka wyceny należności znajduje odzwierciedlenie w MSR nr 18 „Przychody” oraz MSR nr 32 „Instrumenty finansowe: prezentacja”. Należności handlowe, w świetle polskich przepisów nie stanowią kategorii instrumentów finansowych, natomiast w świetle MSR/MSSF zdefiniowane zostały jako typowe przykłady aktywów finansowych reprezentujących umowne prawo do otrzymania w przyszłości środków pieniężnych. Wysokość przychodów ustala się w wartości godziwej zapłaty otrzymanej lub należnej. Na dzień bilansowy należności należy wycenić w wartości godziwej przez wynik. Należności odzwierciedlające prawa do otrzymania określonej sumy pieniężnej powinny być wycenione w zdyskontowanej wartości środków pieniężnych, jakie będą uzyskane w przyszłości.

² „Wartość odzyskiwalna odpowiada wartości godziwej pomniejszonej o koszty sprzedaży lub wartości użytkowej składnika aktywów lub ośrodka wypracowującego środki pieniężne, zależnie od tego, która z nich jest wyższa” [Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, 2011, s. A939].

W przeciwieństwie do międzynarodowych standardów rachunkowości, Ustawa o rachunkowości definiuje ogólne zasady tworzenia odpisów aktualizujących wartość należności, przy czym ustalenie szczegółowych zasad należy do kierownictwa jednostki. „Przyjmując określoną politykę rachunkowości, zarząd może w sposób świadomy wpływać na wielkość wyniku finansowego oraz wartość aktywów” [Świdarska G. K., 2006, s. 5-18]. Ustawa o rachunkowości określiła listę należności o znacznym ryzyku nieściągalności, w stosunku do których istnieje obowiązek dokonania odpisu aktualizującego co najmniej raz w roku na dzień bilansowy. Dokonanie odpisu aktualizującego jest obowiązkowe w odniesieniu do m. in. należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości, należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego, należności kwestionowane przez dłużników oraz z których zapłatą dłużnik zalega, a według oceny jego sytuacji majątkowej i finansowej spłata w umownej kwocie nie jest prawdopodobna, należności przeterminowane lub nieprzeterminowane obciążone ryzykiem utraty korzyści ekonomicznych, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców. Kwotę odpisu ustala się w pełnej wysokości, do sumy nie pokrytej gwarancją czy też innym zabezpieczeniem, lub w wiarygodnie oszacowanej wartości - o ile uzasadnia to rodzaj prowadzonej działalności lub struktura odbiorców, wskazujące na wysokie prawdopodobieństwo nieściągalności [Gierusz, 2005, s. 128]. Na dzień bilansowy przedawnione, umorzone lub nieściągalne należności odpisuje się z ksiąg rachunkowych, jako że nie stanowią źródła dopływu przyszłych korzyści ekonomicznych.

W światowej praktyce rachunkowości stosuje się dwie metody szacowania odpisów aktualizujących należności wątpliwe [Poniatowska, 2007, s. 216; Wencel, 2006, s. 614]:

- 1) metoda indywidualnych odpisów aktualizujących, która polega na szacowaniu utraty wartości osobno dla każdej należności na podstawie oceny ryzyka nieściągalności przypisanego konkretnemu dłużnikowi. Odpis może obejmować całość lub część niepokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności;
- 2) metoda odpisów ogólnych (ustalanych w sposób globalny) dotyczących ryzyka niespłacenia należności w odniesieniu do grupy należ-

ności na podstawie ogólnej wysokości sprzedaży kredytowej w danym roku.³

Utrata wartości aktywów to zagadnienie, które w coraz większym stopniu determinuje zasady sporządzania sprawozdania finansowego. Skutek utraty wartości aktywów, w tym należności, w postaci odpisów aktualizujących wymaga ustalenia określonych zasad. Ustalona przez zarząd polityka rachunkowości w tym zakresie powinna zapewnić dostarczenie informacji, które reprezentują wiernie pozycję finansową przedsiębiorstwa, są bezstronne i kompletne we wszystkich istotnych aspektach oraz są ustalane zgodnie z zasadą ostrożności.

2. Odpisy aktualizujące wartość należności w wybranych spółkach giełdowych - cases studies

Tworzenie odpisów aktualizujących wartość należności związane jest z uwzględnieniem różnych okoliczności zewnętrznych w stosunku do przedsiębiorstwa, jak i działań podejmowanych wewnątrz przedsiębiorstwa. Tablica nr 1 przedstawia rozwiązania, przyjęte w polityce rachunkowości, w zakresie tworzenia odpisów aktualizujących wartość należności z tytułu dostaw i usług w wybranych spółkach giełdowych na podstawie publikowanych rocznych sprawozdań finansowych. Wszystkie podmioty sporządzają sprawozdanie finansowe zgodnie z MSR/MSSF. Sprawozdania dotyczą roku obrotowego pokrywającego się z rokiem kalendarzowym 2011, jedynie w przypadku przedsiębiorstwa Bakalland SA rok obrotowy obejmuje okres: 1.07. 2010 do 30.06.2011. Prezentowane przedsiębiorstwa posługują się w polityce rachunkowości terminem odpisy aktualizujące wartość należności.

Z tablicy nr 1 wynika, że jednostki wypełniają obowiązek przedstawienia zasad dokonywania odpisów z tytułu utraty wartości należności, przy czym szczegółowość i zakres ujawnień jest zróżnicowany. Należy podkreślić, że podmioty w części wprowadzającej do sprawozdania finansowego ujawniają najważniejsze informacje dotyczące wybranych i stosowanych zasad wyceny w oparciu o założenie kontynuacji działalności, przy spełnieniu wymogu stosowania ich w sposób spójny i ciągły, tak aby zapewnić porównywalność informacji.

³ Do podstawowych metod określenia wartości ogólnych odpisów aktualizujących należności wątpliwe zalicza się metodę procentu od należności oraz metodę procentu od sprzedaży.

Tablica 1. Polityka rachunkowości w zakresie tworzenia odpisów aktualizujących wartość należności w wybranych spółkach notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie

Spółka	Wprowadzenie do sprawozdania finansowego - opis własnej polityki rachunkowości
BAKAL-LAND SA	Należności wykazywane są w kwocie wymaganej zapłaty, z zachowaniem ostrożności. Wartość należności podlega aktualizacji z uwzględnieniem stopnia prawdopodobieństwa ich zapłaty na zasadzie dokonania odpisów aktualizujących ich wartość. Odpisy aktualizujące wartość należności zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych lub kosztów finansowych w zależności od rodzaju należności, której dotyczy aktualizacja. Ustanie przyczyny, powodującej dokonane uprzednio odpisy aktualizujące wartość należności, powoduje zwiększenie w równowartości całego lub częściowego odpisu aktualizującego wartości danej należności oraz związane z tym zwiększenie pozostałych przychodów operacyjnych lub przychodów finansowych. Spółka dokonuje aktualizacji wartości należności na podstawie oceny prawdopodobieństwa uzyskania wpływów z tytułu przeterminowanych należności i szacuje wartość utraconych wpływów, na które tworzy odpisy aktualizujące. Ustalone zasady stosuje się w sposób ciągły nie rzadziej niż na koniec roku obrotowego i na każdy inny dzień bilansowy.
WAWEL SA	Należności z tytułu dostaw i usług na dzień ich powstania są wykazywane w wartości bieżącej przewidywanej zapłaty i ujmowane w okresach późniejszych według zamortyzowanego kosztu przy zastosowaniu efektywnej stopy procentowej oraz pomniejszane o odpisy aktualizujące należności wątpliwe. Spółka stosuje uproszczone metody wyceny należności, jeżeli nie powoduje to zniekształcenia informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym, w szczególności w przypadku, gdy okres do momentu spłaty należności nie jest długi (poniżej 12 miesięcy). Należności, w odniesieniu do których Spółka stosuje uproszczenia, wyceniane są w momencie początkowego ujęcia i w okresie po początkowym ujęciu (w tym na dzień bilansowy) w kwocie wymagającej zapłaty.
BUDIMEX SA	Należności z tytułu dostaw i usług dotyczące realizowanych kontraktów oraz z tytułu udzielonych zaliczek klasyfikowane są jako krótkoterminowe, gdyż oczekuje się, że zostaną uregulowane w toku normalnego cyklu operacyjnego jednostki. Należności handlowe ujmuje się początkowo według wartości

	<p>godziwej, a następnie wycenia się je według kosztu zamortyzowanego, pomniejszając je przy tym o odpisy z tytułu utraty wartości. Odpis tworzy się, gdy istnieją obiektywne dowody na to, że grupa nie będzie w stanie otrzymać wszystkich należnych kwot wynikających z pierwotnych warunków należności.</p>
<p>TELEKOMUNIKACJA POLSKA SA</p>	<p>Należności handlowe są aktywami finansowymi, które po początkowym ich ujęciu w wartości godziwej, powiększonej o bezpośrednie koszty transakcji, są wyceniane według zamortyzowanego kosztu przy użyciu efektywnej stopy procentowej. Należności krótkoterminowe o nieokreślonym oprocentowaniu wyceniane są w kwocie pierwotnie zafakturowanej, o ile zastosowanie dyskonta nie wpłynie w istotny sposób na uzyskiwany wynik. Na każdy dzień bilansowy Spółka ocenia, czy istnieją jakiegokolwiek obiektywne przesłanki wskazujące na to, iż wartość należności uległa obniżeniu. W przypadku wystąpienia takich przesłanek, ustalana jest wartość odzyskiwalna składnika aktywów. Jeżeli jest ona mniejsza niż wartość bilansowa składnika aktywów, wówczas odpis aktualizujący z tytułu utraty wartości jest ujmowany w rachunku zysków i strat. Należności handlowe, które są jednorodne i charakteryzują się podobnym ryzykiem kredytowym, są testowane na utratę wartości łącznie. Szacując przewidywane ryzyko kredytowe korzysta się z danych historycznych w celu określenia zmniejszenia szacowanych przyszłych przepływów pieniężnych z grupy aktywów, które mogą wystąpić po początkowym ujęciu aktywów w bilansie. Obliczając wartość odzyskiwalną należności, które indywidualnie są znaczące i niejednorodne, bierze się pod uwagę znaczące trudności finansowe dłużnika lub prawdopodobieństwa upadłości albo reorganizacji finansowej dłużnika. W przypadku utraty wartości, wartość bilansowa należności jest zmniejszana przy wykorzystaniu oddzielnego konta odpisów aktualizujących. Nieodzyskiwalne należności, na które był utworzony odpis aktualizujący, są spisywane poprzez wykorzystanie konta odpisów aktualizujących.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych prezentowanych spółek za 2011 r.

Podane przykłady wskazują, że polityka rachunkowości różni się stopniem precyzji i wnikliwości podawanych treści. Szczegółowe rozwiązania w zakresie zasad dokonywania odpisów aktualizujących war-

tość należności wynikają z zawartości not uzupełniających do sprawozdania, zwłaszcza w przypadku spółki WAWEL SA umożliwiają użytkownikowi właściwe ich odczytanie. Należy również podkreślić, że badane podmioty w sprawozdaniu zarządu z działalności identyfikują istotne rodzaje ryzyka na jakie jednostki są narażone, w tym zwracają także uwagę na czynniki ryzyka kredytowego związanego z należnościami i jego koncentracją oraz na bieżące monitorowanie i ocenę zdolności kredytowej kontrahentów na podstawie kondycji należności.

Analizując szczegółowość ujawnień należy zwrócić uwagę, że w przypadku Grupy Bakalland SA przyjęto bardzo ogólny opis stosowanych zasad na bazie Ustawy o rachunkowości, zwracając uwagę na przyczynę i wartość odpisów wynikającą z prawdopodobieństwa zapłaty należności przeterminowanych oraz na sposób tworzenia, wykorzystywania i rozwiązywania odpisów. Należności objęte są odpisem indywidualnym, odpisy ustalane są na każdy dzień bilansowy, a nie jak podaje MSR 36, w momencie zaistnienia okoliczności wskazujących na możliwość utraty wartości. Jednostka dominująca ani spółki Grupy nie są narażone na ryzyko nieściągalności należności z uwagi na bieżące monitorowanie stanów należności oraz brak koncentracji ryzyka kredytowego.

W wypadku Wawel SA należy zwrócić uwagę na bardzo lakoniczne stwierdzenie w części wprowadzającej, że należności z tytułu dostaw i usług podlegają odpisom aktualizującym ich wartość na dzień bilansowy. Aby otrzymać informację szczegółową należy sięgnąć do not objaśniających, z których wynikają ważne informacje dla użytkowników co do założeń i oszacowań zastosowanych przy pomiarze utraty wartości należności. Należności od dłużników objętych postępowaniem sądowym bądź egzekucyjnym, postawionych w stan upadłości, likwidacji, układu obejmowane są 100% odpisem aktualizującym. Przy dokonywaniu odpisów aktualizujących uwzględniana jest indywidualna sytuacja poszczególnych kontrahentów, która często powoduje, że odpisów spółka dokonuje wcześniej niż na dzień bilansowy. Ponadto Spółka tworzy ogólny odpis aktualizujący (fundusz ryzyka) na bazie miesięcznej, przypisując wartości procentowe reprezentujące utratę wartości w stosunku do należności przeterminowanych. Odpisów aktualizujących wartość należności odsetkowych dokonuje się w momencie naliczania odsetek (w okresach miesięcznych). Spółka w chwili obecnej nalicza odsetki jedynie w uzasadnionych przypadkach.

Z kolei Budimex SA uzależnia dokonanie odpisów od obiektywnych dowodów na to, że grupa nie będzie w stanie otrzymać wszystkich należnych kwot wynikających z pierwotnych warunków należności. Podobnie jak w przypadku Wawel SA, poszukując informacji na temat sposobów szacowania wartości odpisów należy wykorzystać noty uzupełniające do sprawozdania. Należności przeterminowane powyżej 180 dni, należności o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności oraz należności sporne są obejmowane odpisami aktualizującymi do wysokości nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem. Dokonanie odpisów następuje głównie w wyniku pogorszenia się sytuacji finansowej dłużników oraz struktury wiekowej należności. Odwrócenie odpisów następuje głównie z powodu spisania oraz spłaty należności objętych odpisami, a także aktualizacji wartości należności utworzonych w latach ubiegłych. Z punktu widzenia użytkowników sprawozdań finansowych istotną informację na temat ryzyka kredytowego zawiera sprawozdanie zarządu z działalności. Każdy kontrahent jest oceniany pod kątem możliwości wywiązania się z zobowiązań finansowych, w przypadku negatywnej oceny zdolności płatniczej, przystąpienie do kontraktu uzależnia się od ustanowienia zabezpieczeń finansowych lub majątkowych. Dodatkowo spółka zamieszcza klauzule w umowach z inwestorami, które przewidują prawo wstrzymania realizacji robót, jeżeli występuje opóźnienie w uregulowaniu należności za wykonane usługi. W miarę możliwości stosuje także zapisy umowne warunkujące dokonywanie płatności podwykonawcom od wpływu środków od inwestora. W grupie nie istnieje istotna koncentracja ryzyka kredytowego, uwzględniając fakt, iż główny odbiorca jest urzędem administracji rządowej.

Zapisy rozszerzone, wzorowane na MSR 36, w części wprowadzającej do sprawozdania finansowego, ujawniła jedynie Telekomunikacja Polska SA. W opisie polityki rachunkowości użytkownik informacji jest informowany o dwóch sposobach dokonywania odpisów aktualizujących wartość należności: metodą odpisów indywidualnych, które dotyczą należności poszczególnych kontrahentów oraz metodą odpisów o charakterze ogólnym, z wykorzystaniem metody procentu od należności, przy czym odpisy dokonywane są na każdy dzień bilansowy. Pomiar uwzględnia identyfikację przesłanek utraty wartości, ustalenie wartości odzyskiwalnej, wyznaczenie i rozliczenie kwoty odpisów w rachunku wyników, monitorowanie okoliczności uzasadniających wy-

korzystanie, ustanie, ewentualnie odwrócenie odpisu aktualizującego wartość. W ocenie TP SA, w odniesieniu do należności handlowych, nie występuje koncentracja ryzyka kredytowego z uwagi na dużą i zróżnicowaną bazę klientów indywidualnych i biznesowych.

Zakończenie

Należności są powiązane w bezpośredni sposób z przychodami ze sprzedaży i wynikiem finansowym firmy, a także przepływem środków pieniężnych. Weryfikacja wartości należności wymaga ustalenia wiążących jednostkę zasad postępowania przy ustalaniu odpisów aktualizujących wartość należności. Ważne jest ustanowienie takich własnych zasad i reguł postępowania, które pozwolą na poprawne szacowanie zagrożeń i strat finansowych związanych z należnościami. Do 2002 roku odpisy aktualizujące były kojarzone przede wszystkim z odpisami indywidualnymi. Pod wpływem MSR/MSSF stosowane są także koncepcje pomiaru utraty wartości zbiorczo, w sytuacji, gdy jednostki posiadają licznych i zróżnicowanych pod względem rodzaju odbiorców. Tworzenie odpisów nie zwalnia przedsiębiorstwa od działań służących odzyskaniu należności. W podanych przykładach spółek giełdowych pozytywnie należy ocenić powiązanie zarządzania należnościami z systemem sprawozdawczości finansowej. Kluczowe znaczenie dla objaśnienia wartości należności wykazanych w bilansie mają noty objaśniające do sprawozdania finansowego. Z punktu widzenia użytkownika podają one istotne, szczegółowe informacje potrzebne do zrozumienia sprawozdania finansowego i oceny jednostki, uzupełniając część wprowadzającą do sprawozdania finansowego. Na uwagę zasługuje także w tym obszarze sprawozdanie z działalności zarządu. Połączenie informacji z różnych elementów sprawozdania finansowego na temat wyceny należności, tworzonych, wykorzystywanych i rozwiązywanych odpisów aktualizujących, ma ogromne znaczenie dla wypełniania przez rachunkowość funkcji generatora wiarygodnych i na czas podanych informacji zarządczych, zwłaszcza w sytuacji kryzysu, spowolnienia gospodarczego i występujących zatorów płatniczych.

Literatura

1. Gierusz J. (2005), *Koszty i przychody w świetle nadrzędnych zasad rachunkowości*, ODDK, Gdańsk.

2. Helin A., Szymański K. G. (2001), *Sprawozdawczość finansowa spółek kapitałowych*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa.
3. Karmańska A. (2009), *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa.
4. Krajowy Standard Rachunkowości nr 4 „Utrata wartości aktywów”, Dz. Urz. Ministra Finansów z 2007 r. nr 8 poz. 46.
5. Mendel T., Przeniczka J. (2002), *Badanie i ocena wiarygodności partnera gospodarczego czyli jak zbadać wiarygodność kredytobiorcy, leasingobiorcy, kontrahenta handlowego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
6. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, Część A* (2011), SKwP Zarząd Główny w Warszawie, IFRS Foundation, Warszawa.
7. Pawłowicz L. [2006], *Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstwa metodą podnoszenia jego wartości*, w: *Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa*, Dobiegała-Korona B., Heman A. (red.), Difin, Warszawa.
8. Poniatowska L. (2007), *Rozrachunki wynikające z działalności operacyjnej*, w: *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, Messner Z. (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
9. Świdorska K. G. (2006), *Należności*, w: *Sprawozdanie finansowe bez tajemnic. Rachunkowość finansowa w praktyce*, Świdorska K. G., Więclaw W. (red.), wydanie drugie, Difin, Warszawa.
10. Turyna J. (2004), *Zasady wyceny bilansowej aktywów i zobowiązań w świetle standardów międzynarodowych*, „Problemy Rachunkowości” nr 3(18).
11. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. Nr 121, poz. 591 z późn. zm., tekst jednolity.
12. Wencel A. (2006), *Rozrachunki*, w: *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Walińska E. (red.), Tom I, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie z perspektywy rachunkowości finansowej obecnie stosowanych rozwiązań, które wiążą się z wiedzą na temat negatywnych konsekwencji współpracy z kontrahentami, z uwzględnieniem zarówno aspektów teoretycznych, jak i praktycznych. Pogorszenie sytuacji finansowej dłużników wiąże się z ustalaniem odpisów aktualizujących wartość należności w stopniu uwzględniającym ryzyko braku zapłaty. Rozwiązania w tym

obszarze stanowią jeden z elementów polityki rachunkowości każdej jednostki. Dla realizacji przyjętego celu porównano regulacje polskie z regulacjami wynikającymi z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej (MSR/MSSF) oraz przeanalizowano obecne sposoby prezentacji zasad ujęcia odpisów aktualizujących wartość należności w przyjętej polityce rachunkowości na podstawie wybranych spółek publicznych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie.

W artykule wykorzystano metodę studiów literaturowych dokonując analizy porównawczej wybranych regulacji zawartych w polskim prawie bilansowym i MSR/MSSF w zakresie pomiaru utraty wartości należności oraz zastosowano metodę analizy opisów przypadków (*cases studies*).

Słowa kluczowe

rachunkowość, utrata wartości aktywów

Receivables in virtue of goods and services when facing a crisis of confidence in the business partner from the accountancy perspective (Summary)

The purpose of this article is to present currently applied solutions corresponding with the knowledge on the negative aspects of co-operation with business partners, including both theoretical and practical aspects. The deterioration of the financial situation of debtors results in recognizing impairment write-offs on receivables in the value corresponding to the risk of non-payment. Solutions applied in this area constitute a part of the accounting policy of each business entity. In order to reach the aim set, the Polish regulations were compared to the International Standards of Accounting and Financial Reporting (IAS/IFRS) regulations and the currently applied in the accounting policy principles of recognizing impairment write-offs on receivables were analyzed based on the selected public entities listed on the Warsaw Stock Exchange.

The article uses the method of studying the literature by making a comparative analysis of selected regulations contained in the Polish balance sheet law and IAS/IFRS with respect to trade receivables value decrease and applies the case studies analysis.

Keywords

accounting, impairment of assets value